

Daphne Wouts

Twee zeventiende-eeuwse kastcatalogi van de Bibliotheca Enchusana*

Een nieuwe bron voor het onderzoek naar de Enkhuizer Librije

Introductie

Hoewel van verschillende Nederlandse stadsbibliotheken het boekenbestand bewaard, of in ieder geval (ten dele) gedocumenteerd is, zijn er maar weinig archiefstukken bewaard gebleven die informeren over de historische inrichting, de ontwikkeling en het beheer van dit soort boekerijen. Bovendien is enkel nog in Enkhuizen, Zutphen en Edam het oorspronkelijke bibliotheekmeubilair te zien in de ruimte die speciaal voor de stedelijke boekerij werd ingericht.¹ Dit in tegenstelling tot Groot-Brittannië waar juist vrij veel laatmiddeleeuwse en vroegmoderne bibliotheken in authentieke staat bewaard zijn gebleven. Dientengevolge verschenen daar al vroeg uitgebreide, bibliotheekhistorische studies van Britse geleerden, zoals John Willis Clarks *The care of books* (1909) en Burnett Hillman Streeters klassiek geworden *The chained library* (1931) waarin ook aandacht wordt besteed aan de bibliotheken van Zutphen en Enkhuizen.²

Een opmerkelijk kenmerk van veel van de kettingbibliotheken die het onderwerp zijn van deze studies is de kastcatalogus: een handgeschreven lijst met boektitels die aan de kopse zijde van de boekenkasten werd opgehangen, al dan niet gepresenteerd in een decoratieve houten lijst.³ Streeter en Clark beperken zich tot een bespreking van de vorm van deze 'catalogue frames' en wijden niet uit over de boekenlijsten die hierin waren gepresenteerd. Deze lacune werd enigszins opgevuld door Sears Reynolds Jaynes die in 1956 een overzicht publiceerde van bibliotheekcatalogi uit de Engelse Renaissance.⁴ Aan kastcatalogi van Nederlandse bibliotheken is nog maar weinig aandacht besteed. Net als in Groot-Brittannië zijn er in Nederland bijna geen fysieke exemplaren bewaard geble-

* Dit artikel maakt deel uit van mijn promotieonderzoek (Universiteit Leiden) naar de Librije van Enkhuizen, begeleid door prof. dr. P.G. Hoftijzer en dr. M. Keblusek. Ik dank Paul Hoftijzer en Ad Leerintveld voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1 A. Leerintveld, J. Bedaux (red.), *Historische stadsbibliotheken in Nederland. Studies over openbare stadsbibliotheken in de Noordelijke Nederlanden vanaf circa 1560 tot 1800*. Zutphen 2016, 8-9. De boeken van de Librije van Edam zijn al sinds 1934 als bruikleen in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

2 J.W. Clark, *The care of books. An essay on the development of libraries and their fittings, from the earliest times to the end of the eighteenth century*. Cambridge 1909, 153-159; B.H. Streeter, *The chained library. A survey of four centuries in the evolution of the English library*. New York 1931, 9-12, 343-344.

ven. De overgang naar gedrukte catalogi in de loop van de zeventiende eeuw maakte dit soort oudere plaatsingssystemen overbodig en op den duur werden ze simpelweg weggegooid en vergeten. Tot voor kort was de plankencatalogus uit Gouda zelfs de enige bekende in zijn soort in Nederland.⁵

Twee recent ontdekte en gerestaureerde zeventiende-eeuwse kastcatalogi van de Enkhuizer Librije, elk bestaande uit drie handgeschreven boekenlijsten, zijn onderwerp van dit artikel.⁶ De lijsten beschrijven systematisch per vakgebied de boeken die respectievelijk omstreeks 1634 en 1649 in de Librije aanwezig waren. Het zijn de oudste beschrijvingen van het boekenbezit van de Enkhuizer Librije die we op dit moment kennen. De lijsten zijn ruim vijftig jaar ouder dan de oudste gedrukte catalogus van Hendrik van Straalen uit 1693.⁷ Bovendien functioneerden deze lijsten als een standcatalogus die de locatie van de boeken in de kasten aangeeft. De Enkhuizer kastcatalogi zijn daarmee van onschatbare waarde voor het onderzoek naar de Librije, omdat aan de hand hiervan en in combinatie met de gedrukte catalogus van de Librije voor het eerst de zeventiende-eeuwse ontwikkeling van de boekencollectie en het bibliotheekinterieur nauwkeurig gereconstrueerd kan worden.

De Bibliotheca Enchusana: behuizing en interieur in de Westerkerk

Toen prins Maurits, Stadhouder van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, op 29 juli 1614 samen met zijn halfbroer Frederik Hendrik per schip een bezoek bracht aan Enkhuizen, werd hij op de rede verwelkomd door een uitgebreide vloot van oorlogs-, vissers- en vrachtschepen. Alle schepen, zelfs die in de binnenhavens, hadden hun vlag gehesen en ter ere van het hoge bezoek werden saluutschoten gelost. De prins was ongetwijfeld onder de indruk van de groei die het Oranjegezinde Enkhuizen had doorgemaakt. In 1590 was men daar begonnen met een stadsuitbreiding die tegemoet moest komen aan de sterk groeiende bevolking, de handel en economie. Omstreeks 1614 had deze uitleg al geleid tot moderne vestingwerken, talloze nieuwe huizen, havens en industrieterreinen voor de scheepvaart, handel en visserij.⁸

Te midden van deze bedrijvigheid werd ook de Westerkerk of Sint Gommaruskerk

³ Streeter, *The chained library*, 62-63.

⁴ S. Jaynes, *Library catalogues of the English Renaissance*. Berkeley/Los Angeles 1956.

⁵ Over de plankencatalogus van de Goudse Librije, zie de bijdrage van Jan Willem Klein in dit jaarboek en 'De Goudse stadslibrije', in: Leerintveld en Bedaux, *Historische stadsbibliotheken in Nederland*, 65-72: 72.

⁶ Hoorn, Westfries Archief, Archief Hervormde Gemeente Enkhuizen, toegang 0304, inv.nr. 154. Over de vondst en restauratie van deze archiefstukken, zie het nieuwsbericht 'De Gouden Eeuw in het Westfries Archief: de zeventiende-eeuwse kastcatalogus van de Enkhuizer Librije' op de website van het Westfries Archief: www.westfriesarchief.nl/nieuws/1197-de-zeventiende-eeuwse-kastcatalogus-uit-enkhuizen-als-bijzondere-bron-voor-het-onderzoek-naar-de-librije (geraadpleegd: 26-3-2019).

⁷ *Index variorum, insignium librorum, tam historicorum, medicorum, juridicorum, quam theologorum qui servantur in bibliotheca Enchusana*. Enkhuizen: Hendrik van Straalen, 1693.

⁸ R. Willemsen, *Enkhuizen tijdens de Republiek. Een economisch-historisch onderzoek naar stad en samenleving van de 16^e tot de 19^e eeuw*. Hilversum 1988, 29-34.

uitgebreid met een speciale ruimte voor de stadsbibliotheek die al in de zestiende eeuw was ontstaan.⁹ Waar de stadsbibliotheek aanvankelijk gevestigd was, is onbekend. De boekencollectie was aan het begin van de zeventiende eeuw echter gegroeid tot een dusdanige omvang dat hiervoor nieuwe huisvesting gewenst was. Aan de zuidzijde van de Westerkerk werd speciaal voor de stedelijke boekerij een uitspringende aanbouw opgetrokken, direct naast de aanbouw die al in de zestiende eeuw was gerealiseerd voor de vergaderingen van de Kerkenraad. Wanneer deze aanbouw precies gereed was en in gebruik genomen werd, is door het ontbreken van bouwtekeningen niet bekend, maar gebaseerd op stadsplattegronden en bouwhistorisch onderzoek moet dat in het tweede decennium van de zeventiende eeuw zijn geweest.¹⁰ Eveneens onduidelijk is wie de instigator is geweest voor de nieuwbouw. Mogelijk werd de aanzet gegeven door het stadsbestuur, maar misschien speelde stadsgeneesheer en verzamelaar Bernardus Paludanus, die zichzelf in 1628 'primus fundator' van de instelling noemde, hierin ook een rol.¹¹

De aanbouw werd gerealiseerd in de stijl van de Hollandse Renaissance en bestaat uit twee verdiepingen. Op de begane grond was een ruimte ingericht voor het leegstoren van collectezakken en de opslag van dakleien. Een wenteltrap leidt naar de bovenverdieping, waar een houten hek de overloop scheidt van het boekenvertrek dat 6,5 meter lang en 6 meter breed is. In tegenstelling tot de laatgotische vensters van de westelijke aanbouw heeft de zeventiende-eeuwse, oostelijke aanbouw kleine getoogde vensters die karakteristiek zijn voor Enkhuizen en andere steden aan de Zuiderzee.¹² Deze 'wereldsche vensters', schreef J. de Vries in zijn beschrijving van de twee oude Librijes van Zutphen en Enkhuizen, 'slaan open en hebben gemeenschap met de buitenwereld; door een houten schotwerk met glas ziet gij, langs een paar lessenaars met boeken naar binnen. Het ziet er gezelliger uit in dit kleine torenkamertje der geleerdheid dan in het "kerkgewelf befaamder dan Bremen's crypt"'.¹³ Met dit laatste citaat van A.C.W. Staring verwees De Vries naar de Librije van Zutphen.

De boekencollectie, die nu meer dan 400 titels omvat, wordt bewaard in twee houten boekenkasten die los in de ruimte staan, zodat men er aan alle kanten omheen kan lopen. De kasten zijn haaks op de buitenmuur geplaatst en profiteren zo optimaal van het

⁹ J. Keppel, 'De Enkhuizer stadsbibliotheek', in: Leerintveld en Bedaux, *Historische stadsbibliotheken in Nederland*, 37-44: 38-39.

¹⁰ De nieuwe aanbouw is niet verbeeld op het beschilderde paneel dat omstreeks 1614 werd vervaardigd als aandenken aan de aankomst van de Stadhouder in Enkhuizen. D. Brouwer, Enkhuizen. Aantekeningen uit het verleden. Dl. 1. Enkhuizen 1946, 173, n. 1. Op de stadsplattegrond van Enkhuizen die in 1634 werd vervaardigd voor de Latijnse uitgave van Lodovico Guicciardini's geschiedschrijving over de Nederlanden is deze wel te zien. H. Deys, M. Franssen [e.a.], Guicciardini illustratus. De kaarten en prenten in Lodovico Guicciardini's Beschrijving van de Nederlanden. 't Goy-Houten 2001, 77-79, 202. Voor een cartobibliografisch overzicht van de gedrukte plattegronden van Enkhuizen zie: J. Beenakker, *Historische plattegronden van Nederlandse steden*. Dl. 5. Alphen aan den Rijn 1991, 92-96.

¹¹ De stichtingsdatum van de Enkhuizer Librije leidde aan het begin van de twintigste eeuw tot een kleine 'Historikerstreit' tussen predikant D.A. Brinkerink en J. Theunisz die wordt beschreven in: A. van Voorst, *De Bibliotheca Enchusana. De librije van Enkhuizen en haar plaats in de stedelijke samenleving (1590-1690)*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht. Dl. 1. Tilburg 2004, 34-36.

¹² H.M. van den Berg, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst*. Dl. 8. Den Haag 1955, 48.

¹³ J. de Vries, 'Twee oude liberieën (Zutphen en Enkhuizen)', in: *Eigen Haard. Geïllustreerd Volkstijdschrift* (1891), 692-694: 694. Zie voor het citaat: A.C.W. Staring, 'Jaromir te Zutphen', in: *Ruisend valt het graan*. Amsterdam 1995, 38.

licht dat door de vensters naar binnen valt. Een derde kast is tegen de westmuur geplaatst en aan de oostelijke muur hangt een kastje dat nu leeg is. Tussen de kasten zijn eenvoudige banken geplaatst met een voetensteun. Elke kast heeft drie schappen en is voorzien van een leesplank met een smalle opstaande rand. Op de onderste twee schappen van elke kast staan nu de boeken in folioformaat en op de bovenste worden de kleinere formaten (hoofdzakelijk kwarto's) en kwetsbare boeken in dozen bewaard. Oorspronkelijk waren de boeken geketend aan een ijzeren roede die ter hoogte van in ieder geval de onderste twee planken was bevestigd. De kettingen werden in 1838 van de boeken verwijderd, nadat in hetzelfde jaar een brand in de Grote Kerk van Hoorn, waar ook een stedelijke boekerij was gevestigd, bijna alle geketende boeken in de as had gelegd.¹⁴

De opstelling van de boekenkasten en de algehele inrichting van de Enkhuizer Librije doen sterk denken aan Engelse kettingbibliotheken van het type 'stall-system', dat gekenmerkt wordt door boekenkasten met twee of meer schappen.¹⁵ Koenraad Oege Meinsma merkte in zijn proefschrift over middeleeuwse bibliotheken al op dat de boekenkasten in vorm overeenstemmen met die uit de kathedraal van Hereford.¹⁶ Streeter, die de Enkhuizer Librije nooit zelf had bezocht en zich baseerde op de bevindingen van Clark en de Bovenkarspelse predikant Dirk Adrianus Brinkerink,¹⁷ voegde hieraan toe dat de boekenkasten

¹⁴ Meer over deze brand in: C.A. Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn en verhaal van de stichting, voltooiing en verfraaiing van de Grootte Kerk, tot op den brand, die haar vernielde op den 3den augustus 1838*. Hoorn 1839, 116-118.

¹⁵ Streeter, *The chained library*, 1; Clark, *The care of books*, 172.

¹⁶ K.O. Meinsma, *Middeleeuwse stadsbibliotheken*. Zutphen 1903, 105.

¹⁷ J.W. Clark, 'On ancient libraries: (1) Christ Church, Canterbury; (2) Cîteaux, Clairvaux; (3) Zutphen, Enkhuizen', in: *Proceedings of the Cambridge Antiquarian Society* 8 (1895) 3, 359-388; D.A. Brinkerink, 'Geschiedenis der boekerij in de Westerkerk te Enkhuizen', in: *Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen* 6 (1908), 149-157, 223-236.

Figuur 1 (pagina 70): Boekerij Groote Kerk te Enkhuizen, J.P.C. Grolman (1841-1927), penseel in kleuren over schets in grafiet (Haarlem, Noord-Hollands Archief, inv.nr. NL-HlmN-HA-359-004553-G)

Figuur 2. Interieur van de Enkhuizer Librije in de Westerkerk, zicht op het zuiden (foto: Kirsten Scholten)

ofwel gebaseerd moesten zijn op de kasten in de kettingbibliotheek van Hereford Cathedral met de toevoeging van simpele banken en steil hellende leesplanken zoals in de Zutphense Librije, ofwel gezien moeten worden als een combinatie van verschillende bibliotheken in Oxford. De Enkhuizer kasten met drie schappen ('three decker presses'), steile leesplanken en simpele banken deden hem denken aan een combinatie van de bibliotheken van Merton College, St John's College en Duke Humfrey.¹⁸

Of er daadwerkelijk sprake was van een directe beïnvloeding of relatie tussen het bibliotheekinterieur van de Enkhuizer Librije en dat van de Oxfordse bibliotheken is niet met zekerheid te zeggen. Streeter vermoedde dat de ontwerper van de Enkhuizer boekenkasten Merton College, Duke Humfrey en St John's College mogelijk zelf had gezien.¹⁹ Daarnaast was Sir Thomas Bodley, die verantwoordelijk was voor de herinrichting van Duke Humfreys College in 1598, een graag geziene gast in de Noordelijke Nederlanden. In 1591 bezocht hij Enkhuizen.²⁰ Mogelijk was de opdrachtgever of ontwer-

¹⁸ Streeter, *The chained library*, 53, 343-344.

¹⁹ Idem, 344.

²⁰ The Diplomatic Correspondence of Thomas Bodley, 1585-1597. Letter ID: 1405 (29-4-1591). www.livesandletters.ac.uk/cell/Bodley (geraadpleegd: 30-12-2019).

22 Clark, *The care of books*, 170.

in tegenstelling tot wat de prent van Woudanus laat zien. Om het boek te raadplegen hoefde men het alleen op te leesplank te kantelen.²³

Figuur 4. Interieur van de kettingbibliotheek in de kathedraal van Hereford met ‘catalogue frames’ aan de kopse kanten van de boekenkasten (met toestemming van de Kapittel van de kathedraal van Hereford)

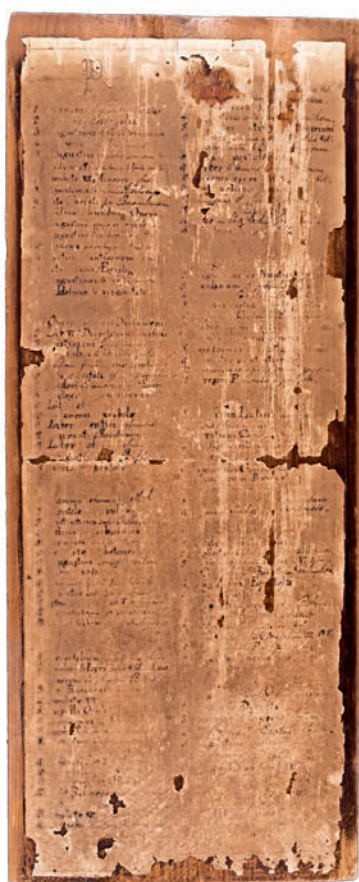
De vorm en functie van kastcatalogi

Een opvallend kenmerk van kettingbibliotheeken van het type ‘stall system’ is de kastcatalogus. In Engeland was de vorm van kastcatalogi gestandaardiseerd als onderdeel van wat Streeter ‘the Hereford model’ noemt.²⁴ Hiermee verwijst hij naar de opstelling en vorm van de boekenkasten in de kettingbibliotheek in de kathedraal van Hereford die, als het oudste en best bewaarde voorbeeld van het type ‘stall system’, als uitgangspunt werden genomen voor diverse andere bibliotheeken, met name in Oxford. De ‘catalogue frames’ in Hereford werden in de zeventiende eeuw door de toenmalige bibliothecaris Thomas Thornton aan de boekenkasten bevestigd.²⁵ De houten kaders waren zo ontworpen dat hierin twee boekenlijsten gepresenteerd konden worden. De rechterlijst ver-

²³ A. Bouwman, ‘De omgekeerde wereld in de kettingbibliotheek’, in: *De Boekenwereld* 34 (2018) 4, 18-19. Zie ook de blog van André Bouwman: leidenspecialcollectionsblog.nl/articles/mundus-inversus-in-a-chained-library (geraadpleegd: 14-5-2019).

²⁴ Streeter, *The chained library*, 53-63.

²⁵ Idem, 84.

Figuur 5. Zeventiende-eeuwse boekenlijst van de kettingbibliotheek in de kathedraal van Hereford (Hereford, kettingbibliotheek, inv.nr. N 8 17a-b. Met toestemming van de Kapittel van de kathedraal van Hereford)

wees naar de boeken die in de rechterhelft van de kast stonden, de linkerlijst naar die in de linkerhelft van de kast.

Hoewel in Engeland vrij veel bibliotheekinterieurs in authentieke staat bewaard zijn gebleven, zijn de oude lijsten die in de 'catalogue frames' hingen ook daar nu een zeldzaamheid. Vaak zijn de houten omlijstingen nu leeg, of hangen hierin boekenlijsten uit latere jaren. Slechts twee van de oorspronkelijke boekenlijsten uit de bibliotheek in Hereford zijn bewaard gebleven. Beide lijsten zijn opgesteld in twee kolommen en op houten plankjes geplakt die oorspronkelijk in de 'catalogue frames' waren geplaatst. De omlijstingen zijn tegenwoordig voorzien van moderne reconstructies die gebaseerd zijn op achttiende-eeuwse catalogi.²⁶ Van Jesus College Library in Oxford is nog maar één zeventiende-eeuwse boekenlijst over. Ook deze lijst is opgesteld in twee kolommen. Hoewel de bibliotheek elf jaar na de stichtingsdatum in 1640 al werd gesloopt vanwege constructieproblemen, werden de boekenkasten met de 'catalogue frames' tussen 1676

²⁶ Mijn dank gaat uit naar Rosemary Firman voor de informatie over de kastcatalogus van de kettingbibliotheek in Hereford Cathedral.

Figuur 6. Kastcatalogus van St John's college, ca. 1624-1690 (met toestemming van de Master en Fellows van St John's College, Cambridge)

en 1679 opnieuw geplaatst in de huidige Fellows' Library.²⁷ De boekenlijst, die tijdens restauratiewerkzaamheden in 2007-2008 werd aangetroffen onder een vloerplank van de bibliotheek, is op een houten plankje geplakt. De maat hiervan komt precies overeen met die van de houten omlijstingen aan de kopse zijde van de boekenkasten die nu leeg zijn of plexiglazen herdenkingsplakkaten bevatten.²⁸

In de loop van de zeventiende eeuw werden de houten 'catalogue frames' steeds uitbundiger gedecoreerd. In de oude bibliotheek van St John's college in Cambridge werd de kastcatalogus op ingenieuze wijze verborgen in het decoratieve houtsnijwerk van de boekenkasten die tussen 1624 en 1628 speciaal voor de bibliotheek waren ontworpen. De panelen aan de kopse kanten van de boekenkasten kunnen open en op de achterzijde van deze deurtjes zijn boekenlijsten geplakt. Hierop zijn de titels van de boeken geschreven die aan de rechter- en linkerkant van de boekenkast waren geplaatst.²⁹ Het systeem werd omstreeks 1690 vervangen door een register dat door de bibliothecaris werd bijgehouden en beheerd.³⁰

²⁷ C.J. Fordyce, T.M. Knox, 'The library of Jesus College, Oxford', *Proceedings and Papers of the Oxford Bibliographical Society* 5 (1936) 2, 5-23: 6-8.

²⁸ Mijn dank gaat uit naar Owen McKnight voor de informatie over de boekenlijst van Jesus College Library.

²⁹ Jaynes, *Library catalogues of the English Renaissance*, 31.

³⁰ Mijn dank gaat uit naar Kathryn McKee voor de informatie over de kastcatalogus van de oude bibliotheek van St. John's College. Voor informatie over de collectie, zie: M. Nicholls, K.L. McKee, *The library treasures of St John's College, Cambridge*. Londen 2014.

Figuur 7. Interieur van de Enkhuizer Librije, zicht op het westen. De spijker waaraan de kastcatalogus bevestigd was, is omcirkeld (foto: Tino Kerdijk)

Over kastcatalogi in Nederlandse bibliotheken zijn we minder goed geïnformeerd. Onderzoek van Jan Willem Klein heeft aangetoond dat in de Librije van Gouda tussen 1664 en 1690 een plankencatalogus functioneerde. Deze catalogus bestaat uit 26 eikenhouten plankjes waarop lijsten met titels van boeken zijn geplakt, soms aan beide zijden. Elk plankje correspondeerde met één plank in de boekenkast. De plankencatalogus is volledig intact bewaard gebleven in het uitgebreide archief van de Goudse Librije.³¹ Op de prent die de situatie in Leiden toont, is geen kastcatalogus te zien. Dat deze wel in Leiden heeft gefunctioneerd verduidelijkt een achttiende-eeuws rapport over de geschiedenis van de universiteitsbibliotheek:

De eerste catalogue van de Publique Bibliotheecq (...) is in den jaere 1612 by Jan Paedts Jacobsz., boekdrukker [vervaardigd], waerdoor de Doctoren en Professoren aen hunne huysen na konden gaen, wat [zij] nodigh hadden, ende de studenten die met meerder gemak gebruyken als de houte borden, welke los aen de boekekassen aenhingen ende aen weerskanten waeren beplakt met een geschreve lijst der boeken, welke in die kasten ingeschikt en aen kopere ketenkens aen de planken vast gehegt waeren, schoon het gebruyk dier houte beplakte borden noch na den jaere 1685 geduurt heeft.³²

³¹ Zie noot 5. De boeken van de Goudse Librije worden nu bewaard in het Streekarchief Midden-Holland te Gouda.

³² P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit 1574-1811*. Dl. 5. Den Haag 1921, 99*. Met dank aan Paul Hoftijzer die me op deze bron wees. De Leidse kastcatalogus is ook terug te vinden in een rekening aan schrijnwerkers, d.d. 24 mei 1595: 'Noch van 12 berdekens, die an de kassen hangen, daer den register vande boucken, die in elcke kas staen, opgeschreven es'. H.J. Witkam, *De dagelijkse zaken van de Leidse Universiteit van 1581 tot 1596*. Dl. 1. Leiden 1971, 155.

Figuur 8. Drie boekenlijsten van de Enkhuizer Librije, ca. 1634 (Hoorn, Westfries Archief, toegang: 0304, inv.nr. 154.
Foto: Jan de Bruin)

Hoewel de kastcatalogus uit Leiden niet bewaard is gebleven, verduidelijkt deze bron veel over de vorm en het functioneren hiervan. Het principe van de Leidse kastcatalogus, waarbij de boekenlijsten verwezen naar de boeken aan beide zijden van de boekenkasten, is hetzelfde als de kastcatalogi die in Engeland dienstdeden. In tegenstelling, echter, tot de 'catalogue frames' die een vast onderdeel waren van de boekenkasten in Engelse bibliotheken, was het systeem in Leiden qua vorm veel simpeler en vergelijkbaar met de Goudse plankencatalogus.

De twee Enkhuizer kastcatalogi

Ook aan de boekenkasten van de Enkhuizer Librije was aanvankelijk een simpele kastcatalogus bevestigd. Twee grote spijkers die aan de kopse zijde van de twee vrijstaande boekenkasten, ter hoogte van het eerste schap, in het hout zijn geslagen herinneren nog aan dit oude plaatsingssysteem dat tot en met het einde van de zeventiende eeuw heeft gefunctioneerd.

De kastcatalogus bestond omstreeks 1634 uit drie lijsten waarop 169 titels zijn geschreven van de boeken die op dat moment in de bibliotheek aanwezig waren (zie bijlage 1).³³ De lijsten meten 40 x 26 cm en waren, getuige de duidelijk zichtbare houtnerf op de verso van de boekenlijsten, oorspronkelijk op houten plankjes geplakt die los aan de

³³ Deze datering is gebaseerd op de titel op de boekenlijsten met het recentste jaar van binnenkomst in de Librije: Johannes De Laet, *Nieuwe wereldt ofte beschrijvinghe van West-Indien*. Leiden: Isaack Elzevier, 1625 (Enkhuizen, Librije, folionummer 119) werd in 1634 aan de bibliotheek geschonken door Simon Jacobsz. Domkens (1613-1652).

Figuur 9. Drie boekenlijsten van de Enkhuizer Librije, ca. 1649 (Hoorn, Westfries Archief, toegang: 0304, inv.nr. 154. Foto: Jan de Bruin)

spijkers gehangen moeten hebben, vergelijkbaar met de situatie in de Leidse Universiteitsbibliotheek. Twee van de boekenlijsten zijn opgesteld in dubbele kolommen en de derde bestaat uit een opsomming van titels in één kolom. De linker- en rechterkolom op elke lijst zijn gemarkeerd met respectievelijk ‘sinistris’ en ‘dextris’ en verwezen op deze manier naar de boeken die aan de linker- en rechterkant van de twee vrijstaande boekenkasten op de planken stonden. De lijst die in één kolom is opgesteld verwees naar de boeken die in de wandkast stonden. De functie van de boekenlijsten als standcatalogus wordt verder verduidelijkt door de verklarende kop die op twee van de drie lijsten nog gedeeltelijk te ontcijferen is: ‘Index librorum pluteo hoc utrimque continentorum’ (Lijst van boeken die in deze kast aan beide zijden bewaard worden). De lijsten gaven een bezoeker dus niet alleen een overzicht van alle titels die aanwezig waren in de bibliotheek, maar ook van hun exacte locatie in de kasten.

Binnen de kolommen zijn de titels systematisch geordend per vakgebied en met Romeinse cijfers genummerd. De onderscheiden vakgebieden zijn: ‘theologi’, ‘medici, et alii’, ‘historici et literatores miscellani’, ‘literatores, et alii’ en ‘juridici, et politici’. Nieuwe titels die aan de bibliotheek werden toegevoegd zijn, waarschijnlijk door de toenmalige bibliothecaris, onderaan de categorieën ‘miscellani’ en ‘et alii’ bijgeschreven om het systeem up-to-date te houden. Desalniettemin was de bibliotheek omstreeks 1649 al toe aan een nieuwe kastcatalogus.³⁴ Hoewel op de oude lijsten nog genoeg ruimte over was voor het bijschrijven van nieuwe titels werd besloten drie nieuwe boekenlijsten op te stellen.

³⁴ Deze datering is gebaseerd op de titel op de boekenlijsten met het recentste jaar van uitgave: Abraham à Doeslaer, *Grondige ende klare vertooninghe van het onderscheydt in de voornaemste hoofstucken der christelijcker religie, tusschen de gereformeerde ende de weder-dooperen*. Enkhuizen: Floris Jansz Camerling, voor Albert Wesselsz Kluppel, 1649 (Enkhuizen, Librije, kwartnummer 46).

Op de nieuwe boekenlijsten zijn 196 boektitels geschreven in, zo lijkt het, dezelfde humanistenhand die vijftien jaar eerder ook de eerste kastcatalogus had opgesteld (zie bijlage 2). De onderverdeling van de boektitels in een rechter- en linkerkolom werd gehandhaafd, maar dit keer werden alle drie de lijsten opgesteld in dubbele kolommen. De categorieën bleven grotendeels hetzelfde, hoewel sommige vakgebieden een andere naam kregen. De categorie letterkunde, eerder nog aangeduid als ‘literatores’, is op de nieuwe lijsten bijvoorbeeld ‘philologi’ genoemd. De ‘miscellani’, die in 1634 nog verdeeld waren over drie categorieën, werden op de nieuwe lijsten toegevoegd aan deze nieuwe filologische afdeling. De titels op de nieuwe kastcatalogus zijn anders geordend dan in 1634 en bovendien genummerd met Arabische cijfers.

Toen de bijgewerkte boekenlijsten gereed waren, werden ze simpelweg over de oude lijsten heen geplakt – deze waren verouderd en hadden geen functie meer. Er was dus ook geen reden om ze te bewaren. Pas tijdens een recente restauratie zijn de verkleefde boekenlijsten na ruim 350 jaar weer van elkaar losgeweekt.³⁵ Hoe lang de tweede kastcatalogus precies heeft gefunctioneerd en of er mogelijk nog meer, nu verloren, boekenlijsten geweest zijn, is onduidelijk.

De gedrukte catalogus van Hendrik van Straalen uit 1693

In 1693 was men opnieuw toe aan een bijgewerkte catalogus om het steeds groter wordende bezit in vast te leggen. De nieuwe catalogus, een gedrukte dit keer, werd verzorgd door de Enkhuizer boekdrukker en boekhandelaar Hendrik van Straalen senior (1653-1706).³⁶ Het boekje van achttien pagina’s beschrijft 335 folianten en 52 boeken in kwarto-formaat.³⁷ In deze catalogus zijn de boeken wederom aan een nieuwe ordening onderworpen in categorieën die duidelijk afwijken van die op de twee kastcatalogi. De categorieën ‘philosophici’, ‘geometrici’ en ‘geographici’ zijn nieuw, terwijl de afdeling taalkunde helemaal is verdwenen. De boeken die eerder nog deel uitmaakten van de ‘literatores’ en later ‘philologi’ zijn in de nieuwe catalogus verspreid over andere categorieën. Ook zijn de kwarto’s in deze catalogus voor het eerst afgescheiden van de folianten. De boeken werden niet langer per categorie afzonderlijk genummerd, maar door genummerd per bibliografisch formaat. Eveneens nieuw is dat uitgevers, plaats en jaar van uitgave in de gedrukte catalogus vaak zijn gespecificeerd en dat typografie gebruikt is om de Nederlands-, Frans- en Duitstalige werken te onderscheiden van die in het Latijn en Grieks. Ook de gedrukte catalogus functioneerde als een standlijst. De benoeming van elke categorie gaat gepaard met een aanduiding van de kast of kasthelft (‘pluteus’) waar de opgesomde boeken gevonden konden worden.

Het belangrijkste voordeel van de nieuwe catalogus was zijn interne én externe

³⁵ De restauratie kon gerealiseerd worden dankzij financiële steun van Stichting De Steunmast, Enkhuizen. Over de restauratie schreef papierrestaurator Eliza Jacobi een blog op de website van haar atelier ‘Studio Papier’: www.studio-papier.nl/2019/02/25/plaatsingslijsten-uit-de-librije-van-enkhuizen/ (geraadpleegd: 27-6-2019).

³⁶ S. Messchaert-Heering, *Drie eeuwen drukkers, uitgevers en boekverkopers in Enkhuizen, 1588-1900*. Enkhuizen 2018, 92-94.

³⁷ *Index variorum, insignium librorum (...) qui servantur in bibliotheca Enchusana*.

waarde. Waar de twee kastcatalogi alleen belangrijke instrumenten geweest waren voor het controleren en bijhouden van het boekenbezit, had de gedrukte catalogus het voordeel dat deze ook door gebruikers buiten de bibliotheek geraadpleegd kon worden. De inhoud van de bibliotheek kon zo een veel groter publiek bereiken, zoals ook in het hierboven overgenomen citaat over de kastcatalogus van de Leidse Universiteitsbibliotheek wordt benadrukt. Op deze manier kon de gedrukte catalogus het prestige van de bibliotheek vergroten en zelfs weldoeners aantrekken.³⁸

Door de complete reorganisatie en herinrichting van de boekenkasten in Enkhuizen was de kastcatalogus in 1693 onbruikbaar en overbodig geworden. Als gevolg hiervan werd de kastcatalogus van de kasten verwijderd. Dat de boekenlijsten desondanks bewaard zijn gebleven is uitermate bijzonder. Aan de hand van de kastcatalogi en in combinatie met de catalogus van Van Straalen kan niet alleen de zeventiende-eeuwse ontwikkeling van het boekenbezit in kaart gebracht worden, maar ook 'de gefaseerde genese van de boekenkasten' die daar nauw mee samenhang.³⁹

De ontwikkeling van de bibliotheekcollectie

De twee kastcatalogi van de Enkhuizer Librije geven allereerst een uniek kijkje in de zeventiende-eeuwse ontwikkeling van de bibliotheekcollectie. Tussen de twee kastcatalogi zit een periode van ongeveer vijftien jaar waarin het boekenbezit van de bibliotheek vooral werd uitgebreid met schenkingen en aankopen. In combinatie met de gedrukte catalogus van de boekerij is het nu voor het eerst mogelijk om de groei van het boekenbezit nauwkeurig te reconstrueren.⁴⁰

	ca. 1634 (kastcatalogus 1)	ca. 1649 (kastcatalogus 2)	1693 (gedrukte catalogus)
Titels erbij	–	35 (43)	194 (303)
Titels eraf	–	8 (8)	6 (15)
Totaal	169 (252)	196 (287)	384 (575)

Tabel 1. Reconstructie van het boekenbezit van de Enkhuizer Librije (ca. 1634-1693)⁴¹

³⁸ G.C. Huisman, "Van 't maecken eens catalogus librorum". Zeventiende-eeuwse Noord-Nederlandse gedrukte bibliotheekcatalogi, in: J.M.M. Hermans, G. Jensma [e.a.] (red.), *De Franeker universiteitsbibliotheek in de zeventiende eeuw. Beleid en belang van een academiebibliotheek*. Hilversum 2007, 93-107: 105.

³⁹ J.A.A.M. Biemans, 'De lectrijnkasten in de librije van Enkhuizen. Een Enkhuizer type?', in: J. Bos, M. van Delft [e.a.] (red.), *Een oud boek is oud goud. Studies over bijzondere werken bij het afscheid van Ad Leerintveld als conservator moderne handschriften van de Koninklijke Bibliotheek*. Den Haag 2017, 27-36: 36.

⁴⁰ Jaap Keppel heeft eerder gepoogd de groei van de Enkhuizer boekencollectie in kaart te brengen op basis van jaar van uitgave: Keppel, 'De Enkhuizer stadsbibliotheek', 42-43.

Door de titels op beide kastcatalogi met elkaar te vergelijken is duidelijk geworden dat in de periode tussen 1634 en 1649 35 nieuwe titels door de Librije werden verworven. Vooral de categorie rechtsgeleerdheid werd sterk uitgebreid met onder andere een vermeerderde editie van *De iure belli ac pacis* van Hugo de Groot, die door de Enkhuizer burgemeester Hendrik Gerritsz. Moeskoker (?-1653) aan de collectie werd geschonken. Ook werden veel titels op het gebied van de taalkunde aan de boekerij toegevoegd, waaronder het magnum opus van de zestiende-eeuwse Parijse drukker en geleerde Henri Estienne, *Thesaurus graecae linguae* (1572). Mogelijk werd een aantal van de nieuwe aanwinsten aangekocht op de veiling van de bibliotheek van Jan Willemsz. Codde van den Burg (?-1645), die tussen 1597 en 1637 notaris was in Enkhuizen. Op 28 juli 1646 werd door het stadsbestuur goedgevonden dat op deze veiling, voor het maximale bedrag van 200 gulden, boeken gekocht mochten worden 'omme daer mede de bibliotheecq vande kercke te voorsien'.⁴²

In de periode tussen 1649 en 1693 maakte de collectie een explosieve groei door. Het boekenbestand verdubbelde bijna en groeide van 196 naar 384 titels. Op vrijwel elk kennisgebied kwamen er titels bij, waaronder het verzamelde werk van de Italiaanse natuurwetenschapper Ulisse Aldrovandi in twaalf banden dat door de Enkhuizer burgemeester Jacob Compostel (1645-1693) ter eer en nagedachtenis van zijn vader werd geschonken, een bundel met 71 pamfletten over het Twaalfjarig Bestand en een fraaie Duitse vertaling van de oorspronkelijk in 1607 uitgegeven *Wapenhandelinge* met 117 kopergravures van Jacques (II) de Gheyn. Hoewel een stevig fundament voor de theologische afdeling al in de beginjaren van de stadsbibliotheek was gelegd, werd ook deze categorie uitgebreid met een aantal bijzondere en recent uitgegeven boeken, waaronder het verzamelde werk van Johannes Coccejus dat in 1673 in Amsterdam was verschenen. De acht delen werden vóór 1693 door de Librije verworven en in 1696 door Hendrik van Straalen in perkament gebonden en van klampen en kettingen voorzien.⁴³ Omdat veel boeken aan de bibliotheek werden geschonken, kan niet altijd een duidelijke lijn in de uitbreiding en algemene samenstelling van de collectie gevonden worden. Bovendien legde elke bibliothecaris, voor wie het beheer van de bibliotheek vooral een sinecure was naast zijn dagelijkse professie, de nadruk op andere kennisgebieden.⁴⁴

Vergelijking van de beide kastcatalogi maakt duidelijk dat de ontwikkeling van de Librijecollectie zich niet enkel kenmerkt door groei; regelmatig verdwenen er ook boeken uit de bibliotheek. Vermissingen zijn een interessant onderdeel van elke biblio-

⁴¹ Deze aantallen zijn uitsluitend gebaseerd op titels (convoluuttitels zijn hier buiten beschouwing gelaten). Het aantal banden is gegeven tussen ronde haken. De oorspronkelijke nummering op de verschillende (kast)catalogi is niet gehandhaafd, omdat hier soms uitgegaan wordt van titels en soms van banden. Bijvoorbeeld: de *Biblia Regia* van Plantijn wordt op de twee kastcatalogi vermeld onder één nummer, terwijl hiervoor in de gedrukte catalogus vier nummers zijn gereserveerd. Omgekeerd beslaat Pellicanus' bijbelcommentaar in 3 banden op beide kastcatalogi drie nummers, terwijl aan dit werk in de gedrukte catalogus slechts één nummer is toegekend. Beide werken worden in dit overzicht geteld als één titel.

⁴² Hoorn, Westfries Archief, Oud Archief Stad Enkhuizen, toegang: 0120, inv.nr. 254.0097. Zie ook: J. Theunisz, 'De stichting van de librije in de Westerkerk te Enkhuizen', in: *Het boek. Tweede reeks van het tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen* 15 (1926), 25-42: 38. Helaas heb ik een veilingcatalogus niet kunnen traceren.

⁴³ Messchaert-Heering, *Drie eeuwen drukkers, uitgevers en boekverkopers in Enkhuizen, 1588-1900*, 92-93.

⁴⁴ P. Schneiders, *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Van librije tot virtuele bibliotheek*. Den Haag 1997, 76.

theekgeschiedenis. Hoewel het te betreuren is dat specifieke titels nu niet meer aanwezig zijn, geven deze vermiste boeken een completer beeld van wat er ooit op de planken stond en hoe de collectie werd gebruikt en beheerd (zie bijlage 3).⁴⁵ Al in de relatief korte periode tussen de twee kastcatalogi verdwenen er boeken; acht titels staan wel vermeld op de oude lijsten uit 1634, maar werden niet overgenomen op de nieuwe boekenlijsten uit 1649. Onder de vermissingen is bijvoorbeeld een astrologisch handboek van de laat-antieke auteur Julius Firmicus Maternus. Het werk met de titel *Mathesis* (*De nativitatibus libri VIII*) werd in 1499 voor het eerst gedrukt door de beroemde Venetiaanse drukker Aldus Manutius. Of precies deze editie ooit aanwezig was in de bibliotheek in de Westerkerk of een latere herdruk is onbekend. De boekenlijsten informeren wel over de titel, auteur, het bibliografisch formaat en het aantal delen van de boeken in de collectie, maar geven over het algemeen geen editie-specifieke details zoals de naam van de uitgever, de plaats of het jaar van uitgave.

In de periode tussen de introductie van de tweede kastcatalogus omstreeks 1649 en de gedrukte catalogus in 1693 verdwenen opnieuw zes titels uit de bibliotheek. Het gaat om boektitels die op beide kastcatalogi zijn vermeld, maar niet in de gedrukte catalogus zijn overgenomen. Uiterst opmerkelijk zijn de werken van Johannes Calvijn. Calvijn was tot voor kort een opvallende afwezige in de boekencollectie van de Librije die zich (zoals vrijwel alle stadsbibliotheken uit deze periode) kenmerkt door een sterk theologisch zwaartepunt.⁴⁶ Ondanks de grote collectie bijbels, theologische naslagwerken en commentaren is van Calvijn nu geen enkel boek meer aanwezig in de Librije. De kastcatalogus heeft verduidelijkt dat acht titels van Calvijn, waarschijnlijk als onderdeel van een meerbandige uitgave van zijn verzamelde werken, tussen 1634 en 1649 wel degelijk deel uitmaakten van de bibliotheekcollectie.⁴⁷ Hoe en waarom deze boeken uit de bibliotheek verdwenen zijn, is moeilijk te zeggen. Waarschijnlijk werden de werken van Calvijn intensief gebruikt door de predikanten van de Westerkerk. Misschien belandden ze daardoor in de pastorie en werden ze simpelweg nooit teruggegeven aan de bibliotheek of waren ze beschadigd geraakt en weggegooid. Waarom deze belangrijke werken nooit opnieuw werden aangeschaft, is onbekend.

Hoewel de inhoud van de bibliotheek vooral wordt gekenmerkt door theologische naslagwerken, zijn sinds de vroege zeventiende eeuw ook diverse andere vakgebieden goed vertegenwoordigd. In de Librije vindt men onder andere de geschiedkundige werken over de Nederlandse Opstand van Pieter Bor en Emanuel van Meteren, botanische boeken van Rembertus Dodonaeus en Carolus Clusius en diverse cartografische en nautische boeken. Zo maakte bijvoorbeeld ook *Spiegel der Zeevaart*, het bekendste werk van de beroemde stuurman, cartograaf en geboren Enkhuizenaar Lucas Jansz. Waghenaer, deel uit van de collectie van de Librije. Een Latijnse editie van dit boek in folioformaat wordt tenminste vermeld op beide kastcatalogi. Het boek moet echter in de jaren na het opstel-

⁴⁵ Over de studie van 'lost books' in bibliotheken: F. Bruni en A. Pettegree (red.), *Lost books. Reconstructing the print world of pre-industrial Europe*. Leiden 2016, 21–23.

⁴⁶ Deze lacune in de collectie wordt aangestipt en toegelicht in: Van Voorst, *De Bibliotheca Enchusana*, 128.

⁴⁷ Vermoedelijk gaat het om: Johannes Calvijn, *Opera omnia theologica*. 7 dln. in 8 bdn. Genève: Jean Vignon, Petrus (II) & Jacques (I) Chouët, 1617.

len van de kastcatalogus van 1649 verdwenen zijn uit de collectie: in de gedrukte catalogus van 1693 komt het werk niet meer voor.

Ook uit de ruime categorie ‘medici’ verdween in deze periode een luxueus boek. Naast de anatomische naslagwerken van Andreas Vesalius en Adriaan van den Spiegel (nu beschouwd als de topstukken van de Librijecollectie) stond zeker tot en met 1649 de *Historia anatomica humani corporis* van de Franse arts Andreas Laurentius. Dit anatomisch naslagwerk met diverse paginagrote, gegraveerde illustraties was in meer stadsbibliotheken aanwezig; een editie stond ook in de Librijes van Hoorn en Alkmaar op de plank.⁴⁸

De gefaseerde uitbreiding van het bibliotheekinterieur

In een recent artikel over de boekenkasten in de Librije van Enkhuizen is door Jos Biemans beargumenteerd dat deze oorspronkelijk bestonden uit slechts één schap met een lessenaar – een type dat hij het ‘oorspronkelijke Enkhuizer type lectrijnkast’ heeft genoemd.⁴⁹ De twee schappen daarboven beschouwt hij, op basis van een nauwkeurige bestudering van de kastconstructie, als latere toevoegingen. Vragen over wanneer, waarom en in hoeveel fases deze uitbreidingen werden gerealiseerd komen in het artikel van Biemans niet aan bod. Een sluitend antwoord op deze vragen was op het moment van zijn schrijven ook niet mogelijk geweest. Met de nieuwe informatie over de ontwikkeling van de bibliotheekcollectie is het inmiddels wel mogelijk om deze observaties van meer context en dateringen te voorzien.

Door alle boeken die vermeld worden op de twee kastcatalogi en in de gedrukte catalogus van maten te voorzien en deze informatie af te zetten tegen de beschikbare plankruimte in de Librijekasten, kan vrij exact bepaald worden hoe vol de bibliotheek was tussen 1634 en 1693 en of een uitbreiding van de boekenkasten voor de hand lag. Voor deze reconstructie heb ik me gebaseerd op de breedte (dikte) en hoogte van elk boek in millimeters, waarmee de vulling van de boekenkasten bepaald kan worden voor elke, nu bekende, historische indeling van het boekenbezit. Daarbij heb ik zo veel mogelijk rekening gehouden met een aantal onzekere factoren die de meting en daaraan verbonden reconstructie van de historische vullingsgraad beïnvloeden, te weten: uitzetting door vocht of krimp door droogte, boeken die sinds de zeventiende eeuw zijn herbonden en het nu ontbreken van de kettingen en kettingklampen die oorspronkelijk aan het achterplat van alle boeken waren bevestigd. Een laatste onzekere factor betreft de 21 titels die al geruime tijd vermist zijn, maar in de zeventiende eeuw nog wel in de kasten stonden. In de berekening is gebruikgemaakt van de maten van identieke edities, indien bekend, uit andere collecties.⁵⁰

⁴⁸ P. Dijstelberge en K. Forrer, *Kennis is pracht. De Alkmaarse Librije*. Alkmaar 2019, 182 (133 B 5); [Catalogus van de Librije van Hoorn]. Z.p.: z.n., ca. 1652 (Hoorn, Westfries Archief, 65C286, cat. 7, nr. 3).

⁴⁹ Biemans, ‘De lectrijnkasten in de librije van Enkhuizen’, 36.

⁵⁰ Ik dank Jacqueline Godfried en Willemien van Dijk (VU), Frits de Gooijer (UU), Marja Smolenaars (KB), Adrie van der Laan (OB Rotterdam), Gwendolyn Verbraak (UvA) en Diane Holtkamp (RUG) voor hun hulp bij het opmeten van de betreffende boeken.

De reconstructie verduidelijkt dat elke (kast)catalogus niet alleen een gegroeid boekenbezit vertegenwoordigt, maar ook steeds een reorganisatie en uitbreiding van de boekenkasten met één schap.

	ca. 1634 (kastcatalogus 1)	ca. 1649 (kastcatalogus 2)	1693 (gedrukte catalogus)
Titels erbij	–	3,1	22,3
Titels eraf	–	0,5	1,1
Totaal	18,4	21,3	41,8
	1 schap	2 schappen	3 schappen
Totale plankruimte	19,9	39,5	61,6
Vullingsgraad	92%	54%	68%

Tabel 2. Reconstructie van het boekenbezit van de Enkhuizer Librije in meters, afgezet tegen de beschikbare plankruimte in meters

De 169 titels in 252 banden die omstreeks 1634 in de Librije aanwezig waren, pasten maar net in het vroege kasttype met één schap dat in totaal 19,9 strekkende meter plankruimte omvatte. De nieuwe aanwinsten die onderaan de kastcatalogus waren bijgeschreven hadden ervoor gezorgd dat de bibliotheek al voor 92 procent gevuld was. Waarschijnlijk werden de boeken die nieuw binnenkwamen daar geplaatst waar nog wat ruimte was, ongeacht de categorie. De kastcatalogus werd daardoor wel onbetrouwbaar als plaatsingssysteem; op de oudste lijsten is het woord 'utrimque' (aan beide zijden) dan ook door-gestreept. De boeken die in de rechter- en linkerkolom op de lijsten zijn geschreven verwezen blijkbaar niet meer foutloos naar de linker- en rechterzijde van de boekenkasten.

Door ruimtegebrek en de doorlopende stroom nieuwe aanwinsten werd in ieder geval vóór 1649 besloten om de boekenkasten uit te breiden. Zeker is dat in ieder geval de wandkast werd opgebouwd met één extra schap. In het extra hoge, onderste schap die op de nieuwe boekenlijsten 'inferiore' wordt genoemd, werden onder andere de atlanten en Biblia Regia van Plantijn bewaard. Op de nieuwe plank hierboven werden theologische werken van diverse aard geplaatst die eerder nog in een van de vrijstaande kasten hadden gestaan. Ook de rest van het boekenbezit werd opnieuw ingedeeld. Er was onder andere meer ruimte nodig voor de snelgroeiende afdeling juridische werken die omstreeks 1634 uit slechts zes titels had bestaan, maar vijftien jaar later verdrievoudigd was. Of in deze periode ook de twee vrijstaande boekenkasten werden uitgebreid met een extra schap lijkt wel aannemelijk met het oog op de voortdurende nieuwe aanschaf van boeken. De kastcatalogus van deze twee kasten verwijst niet expliciet naar een boven- en benedenplank, zoals in het geval van de wandkast, maar zonder deze extra schappen zou de bibliotheek met nog maar vier extra meter uit kunnen breiden. Dat ook de beide vrijstaande kasten van een extra kastopbouw voorzien zijn in deze periode, ligt dan ook voor de hand. Na de reorganisatie van de collectie en de uitbreiding van alle boekenkasten was er 40 strekkende meter plankruimte beschikbaar die omstreeks 1649 nog maar voor iets meer dan de helft was gevuld.

Tussen 1649 en 1693 is er vervolgens ruim 20 strekkende meter aan boeken bijgekomen. Opnieuw bleken de boekenkasten te klein en in een laatste uitbouw werden deze opgehoogd tot drie schappen. De bibliotheek bood nu ruim 60 strekkende meter plankruimte die in 1693 voor bijna 70 procent werd gevuld. Daarnaast was er al in 1659 een klein kastje aan de oostelijk muur bevestigd waarin, blijkens de gedrukte catalogus van Van Straalen, de collectie atlassen werd bewaard.⁵¹ Deze deelcollectie bestond onder andere uit een driedelige, volledig gekleurde Blaeu-atlas uit 1642, gebonden in een fraai gestempelde atlasband.⁵² Uit de bibliotheek van de Enkhuizer burgemeester Gerrit Jacobsz. Trompet (ca. 1581-1629) was bovendien, hoewel niet precies duidelijk is hoe, Petrus Bertius' *Theatrum geographiae veteris* (1618-1619) binnengekomen in een gepersonaliseerde boekband. Deze pronkstukken kregen in het nieuwe kastje een ereplaats – de rijke banden met goudstempeling waren nu vrijwel het eerste wat een bezoeker bij binnenkomst in de Librije zag.

Daarnaast bleken maatregelen ten gunste van het behoud van de bibliotheek noodzakelijk. De collectie was dan wel van geringe grootte, vooral wanneer deze wordt vergeleken met particuliere collecties en geleerdenbibliotheken uit de zeventiende eeuw, maar van uitstekende kwaliteit. Gerard Brandt schreef in 1666 dan ook terecht dat de Enkhuizer 'stads boek-kamer' was voorzien 'juist niet met veele maer meest uitgelese en treffelijke boeken'.⁵³ Omdat heel wat mooie exemplaren uit de collectie waren verdwenen, werden alle boeken die in 1657 in de Librije aanwezig waren aan de boekenkasten geketend.⁵⁴ Waarschijnlijk werden tegelijkertijd de leesplanken aan de bovenzijde opengemaakt zodat de kettingen door deze smalle opening konden hangen. Een dergelijke opening ('slit') in de leesplank was gebruikelijk in meer kettingbibliotheken, omdat hiermee voorkomen kon worden dat de kettingen over de leesplank hingen en zo een lezer in de weg zaten, in de war raakten of de boeken beschadigden. Onder andere de leesplanken van Corpus Christi College, de Bodleian Library en Merton College, alle in Oxford, waren voorzien van een vergelijkbare opengewerkte leesplank.⁵⁵ Dat ook de leesplanken in Enkhuizen van een 'slit' voorzien waren, valt af te leiden uit de smalle plank die op alle leesplanken zichtbaar is aan de bovenzijde van het leesgedeelte. Deze smalle planken zijn door middel van een houtverbinding vastgezet aan het leesgedeelte: waarschijnlijk betreft het een restauratie die aangebracht is na het verwijderen van de kettingen in 1838, waarmee de 'slit' zijn functie verloor.

⁵¹ 'In minori pluteo parieti affixo continentur hi libri geographici'. *Index variorum, insignium librorum* (...) qui servantur in bibliotheca Enchusana, fol. A3v. Zie ook: Theunisz, 'De stichting van de librije in de Westerkerk te Enkhuizen', 31. Theunisz schreef in zijn artikel het geschrift van kosten K. van der Meer met de titel *Eenige opgaven over den oorsprong, de uitbreiding en tegenwoordige Staat der Bibliotheek van de Hervormde Gemeente te Enkhuizen* (gedateerd: 15 maart 1854) in zijn geheel over. De 'Registers der uitgaven ten behoeve der Hervormde Gemeente te Enkhuizen gedaan van den jare 1597 tot den jare 1695' die Van der Meer in zijn geschrift aanhaalt, zijn nu echter nergens meer te vinden.

⁵² De Blaeu-atlas werd in de negentiende eeuw herbonden in een simpele perkamenten band, waarvoor wel de oude kartonnen platen werden herbruikt. De stempeling van de oorspronkelijke atlasband is zodoende nog in reliëf zichtbaar onder het nieuwe omhulsel en ook de vergulde en gedeeltelijk geciseleerde snede is behouden.

⁵³ Gerard Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enckhuisen*. 2e dr. Hoorn: Jacob Duyn, 1747, fol. 2N2v.

⁵⁴ Theunisz, 'De stichting van de librije in de Westerkerk te Enkhuizen', 31.

⁵⁵ Clark, *The care of books*, 178.

In 1693 werd ook een 'traliwerck' neergezet om de overloop te scheiden van het boekenvertrek dat nu enkel met een sleutel kon worden geopend.⁵⁶ De maatregelen lijken het gewenste effect gehad te hebben: na 1693 verdwenen er naar verhouding niet veel titels meer uit de bibliotheek.⁵⁷

Besluit

Sinds de huisvesting van de Librije in de Westerkerk in Enkhuizen zijn er talloze veranderingen, uitbreidingen en vernieuwingen gerealiseerd die de bibliotheek steeds weer een andere aanblik hebben gegeven. De bibliotheek en boekencollectie waren constant in beweging. Boeken werden geschonken, gekocht en soms ook weer ontvreemd. Ook het interieur veranderde: kasten werden opgebouwd, aangepast en er kwam nieuw meubilair bij. Boeken werden opnieuw geordend, herbonden als ze beschadigd waren, vastgelegd aan kettingen en daar weer van losgemaakt. De collectie zag er gedurende de geschiedenis dus steeds anders uit, ook al is dat nu soms moeilijk voor te stellen. Veel van deze veranderingen hebben sporen nagelaten aan de boeken en het bibliotheekmeubilair; archiefstukken daarentegen zijn schaars. De twee recent ontdekte en geres-taureerde kastcatalogi van de Enkhuizer Librije zijn dan ook een unieke bron gebleken.

Als zeldzaam voorbeeld van een vroegmodern plaatsingssysteem hebben deze kastcatalogi verduidelijkt dat de Librije gedurende de zeventiende eeuw veranderde van een kleine, hoofdzakelijk theologisch georiënteerde, bibliotheek waar nogal eens iets uit verdween, naar een goed georganiseerde boekerij met wereldlijke boeken van aanzien en kwaliteit. Deze verandering is ook weerspiegeld in de aanpassingen van het bibliotheekinterieur in dezelfde periode. Waar de collectie omstreeks 1634 werd bewaard in een kasttype dat nog veel weg had van laatmiddeleeuwse lectrijnen, groeide de *Bibliotheca Enchusana* in enkele tientallen jaren uit tot een professionele instelling waar de stad trots op kon zijn. De mooiste boeken werden gepresenteerd in een pronkkastje en het prestige van de bibliotheek kon dankzij de gedrukte catalogus voor het eerst een breder publiek bereiken. De kettingen en het nieuwe toegangshek zorgden ervoor dat boeken minder makkelijk konden verdwijnen. De boekenkasten waren in de loop van de zeventiende eeuw met het oog op de toekomst in twee fases opgebouwd tot drie schappen om ruimte te scheppen voor nieuwe aanwinsten.

Veel groter zou de bibliotheek echter niet meer worden. Toen de catalogus van Hendrik van Straalen uit 1693 bijna zeventig jaar later werd herdrukt door Jan van Giessen junior was er slechts één boek aan de collectie toegevoegd.⁵⁸ Met de snelle economische achteruitgang van Enkhuizen die intrad aan het einde van de zeventiende eeuw kwam ook de groei van de Librije tot een abrupt einde.

⁵⁶ Theunisz, 'De stichting van de librije in de Westerkerk te Enkhuizen', 31.

⁵⁷ Alleen kwartnummer 2, 8, 19 en 34 en folionummer 5 en 157 verdwenen in de periode tussen 1761 en 1908 nog uit de bibliotheek. Wanneer deze titels exact verdwenen, is onbekend. Het lijkt voor de hand te liggen dat dit na 1838 gebeurde toen de boeken van de ketting werden gehaald. Na 1908 raakte enkel kwartnummer 59 nog verloren.

⁵⁸ *Index variorum, insignium librorum, tam historicorum, medicorum, juridicorum, quam theologicorum qui servantur in bibliotheca Enchusana*. Enkhuizen: Jan (III) van Giesen, 1761.

Bijlage 1: Transcriptie van kastcatalogus 1 (ca. 1634)⁵⁹

[Folio 1]

[... LIBRO]RU[M] PLUT[EO] HOC UFRIMQUE CONTIN[ENTORUM]

[kolom 1]

A. [sini]stri[s]

HI[STOR]ICI ET LITE[RA]TORES

MISCELLANI

[I.]	[Civit]ates Orbis Terrarum	[F6]
[II.]	[Theatr]um vitae humanae Theod. Zvingeri, tri- [bus vol]uminibus	[F9]
[III.]	[Chroni]ca Turcica Philipp. Loniceri	[F106]
[IV.]	[Opera] Iosephus Graccè	[F109]
[V]	[Ioh.] de Laet van West-Indien	[F119]
VI.	[Bib]liotheca Conrad. Gesneri	[F56]
VII.	[Dubr]avii historia Bohemica	[F130]
[V]III.	[W]e[rel]ts-spiegel, door D.T.V.Y.	[F120]
[IX.]	D. [He]jnsii rerum ad Sylvam-Ducis atq[ue] alibi ge[star]um historia	[F126]
X.	Stat[uae] Urbis Romae	[F65]
XI.	Astronomica Tychon. Brahe	[F54]
[X]II.	Cosmographi[a] P. Merulae	[F34]
[X]III.	[H]istoria Vene[ta] Bembi	[Q23]
XIV.	Meditationes historicae Camerarii, duob. volum.	[Q28]
[XV.]	Historie van Everhard van Reyd	[Q25]
[XVI.]	[I.] Marian. de Rebus Hispania	[Q22]
[XVII.]	[Sc]riverii Battavia illustrata	[Q33]

⁵⁹ De transcriptie is tot stand gekomen met behulp van de kritische methode, zoals toegelicht in: Richtlijnen voor het uitgeven van historische bescheiden. 6e, herz. dr. Den Haag 1988, 11-13. Letters en cijfers zijn in de meeste gevallen genormaliseerd naar hedendaags gebruik. Lacunes door beschadiging, indien deze met redelijke zekerheid gereconstrueerd konden worden, zijn gereconstrueerd en tussen vierkante haken weergegeven. Er is een poging gedaan om alle titels op de kastcatalogi te identificeren aan de hand van de gedrukte catalogus van de Librije uit 1693. Achter de transcriptie van elke titel is daarom steeds het corresponderende nummer uit de gedrukte catalogus genoteerd. De nummers voorafgegaan door de letter 'F' verwijzen naar de folionummers in deze catalogus en de nummers met de letter 'Q' verwijzen naar de kwarto's. De titels op de kastcatalogi die nu worden vermist, zijn voor zover mogelijk geïdentificeerd. De nummers tussen vierkante haken achter deze titels, voorafgegaan door 'vermist', verwijzen naar de derde bijlage waar een alfabetische opsomming is gegeven van alle titels die al voor 1693 uit de Librije verdwenen.

[XVIII.]	Historie van Vrieslant door Pier Winsem	[F124]
[XIX.]	Opera Sabellici 2 volum.	[F103]
[X]X.	Chronologia Mercatoris	F73]
[XXI.]	S[u]etonijs Torrentii	[Q2, vermist]

LI[TE]RATORES, ET ALII

[I.]	Nestores Novariensis vocabula. Item, Nonius Marcellus, Sextus Festus Pompeius, et M. Terentius Varro	[vermist-12]
[II.]	Adriani Florentii quaestiones quotlibeticae	[F328]
[III.]	Opera Platonis latina	[F7]
[IV.]	Aristoteles opera graecè	[F36]
[V.]	Plutarchi opera graecè, duobus voluminibus	[F1]
[VI.]	Ioann. Forsteri Dictionarium Hebraicum	[vermist-5]
[VII.]	Ludovici Caelii Rhodigini lectiones antiquae	[F26]
[VIII.]	Lexicon Graeco-latinum	[F11]
[IX.]	Dictionarium Calepini	[F5, vermist]
[X.]	Adagia Erasmi	[F44.1]
[XI.]	Ge[rma]niae Exegesis Francisci Irenici	[F133]
[XII.]	Iul. [Fi]rmeci Materini Matheseos libri	[vermist-10]
[XIII.]	Fasciculus temporum	[F140]
[XIV.]	Thesaurus linguae S. Pagnini	[F4]
[XV.]	Ios. Scalig. Elementa duo Cyclometrica	[F66]
[XVI.]	Annales Dousae Metrici	[Q10]
[XVII.]	Chro[nicon Hollan]diae Grotii et Dousae {Pat., Fil.	[Q27]
[XV]III.	[Ioan. Pi]eri[i H]ieroglyphica	[Q16]
[XI]X.	[Grotii] S[yn]tagma A[rat]eorum	[Q3]
[XX.]	[Nic]ol. [Mule]rii Tabulae Frisicae	[Q13]
X[XI.]	[I.] Bodini [M]agorum D[ae]monomania	[Q7]
X[XII.]	Oratio de [I]ure belli Belgici	[Q14]
[XXIII.]	C[h]ironica Sebastiani Franck	[F117]

[kolom 2]

A. dextris

HISTORICI [ET] LITERA[TORES]

I.	M. Tullius Cicero, tribus [vol]u[minib]us	[F13-14]
II.	Titus Livius	[F76]
III.	Tacitus Lip[s]ii	[F74]
IV.	Opera Lipsii, duobus voluminib[us]	[F17]
V.	Ioann. Isacius Pontanus de rebus Da[nicarum]	[F77]

VI.	Ioseph. Scaliger de Emendatione Temporum	[F33]
VII.	Herodotus Graeco-Latinus	[vermist-6]
VIII.	Thucydides Graeco-Latinus	[F110]
IX.	Iacobus Augusti Thuani historia, quatuor voluminibus	[F93]
X.	Ubbo Emmius de rebus Frisicis	[F100]
XI.	Historie van Pieter Bor, sex voluminibus	[F102]

IURIDICI, et POLITICI

I.	Corpus Iures glossatum, sex voluminibus	[F142-143]
II.	Corpus Iures Canonici, tribus voluminibus	[F144]
III.	Iacobi Cuiacii opera	[F152]
IV.	Bodinus de Republica	[F28]
V.	Novellae Constitutiones Iustiniani	[F174]
VI.	Franc. Balduinus in Institutiones	[F176]

[Folio 2]

[...] HOC [UTRI]QUE CON[TINEN]TOR[UM]

[kolom 1]

[si]n[is]tr[is]

[... T]H[EOLOGI]

[I.]	[Musculus i]n P[salm]os	[F288]
[II.]	[Muscul]us in utramq[ue], et Martyr in priore[m] ad Corint.	[F289]
[III.]	C[onc]or[dantiae] Biblicae	[F311]
[IV.]	Zanchius de tribus Elohim, et Natura Dei	[F291]
[V.]	Opera Fr. Iunii, duobus voluminibus	[F243]
VI.	Opera theologica D. Paraci, duobus voluminibus	[F225]
[VII.]	[Ter]tullianus Fr. Iunii	[F281]
[VIII.]	Opera Whitakerii	[F228]
[I]X.	A. Sadeelis Opera	[F233]
X.	P. Mornacii Mysterium iniquitatis	[F235]
XI.	Anti-Mornaeus	[F247]
[XII.]	Panstratia D. Chamieri, quatuor tomis	[F214]
[XIII.]	Ioann. Maldonatus in quatuor Evangelistas	[F210]
[XIV.]	Catalogus testium veritates	[F85]
[XV.]	M. Chemnick exa[me]n Concilii Tridentini	[F290]
[XVI.]	Claves scripturae Fl. Illyrici	[F241]
[XVII.]	Matthaei Vogeli Schatkamer der H. Schrift, quinq[ue] voluminibus	[F250]
[X]VIII.	Stanislai Hosii Cardinalis opera	[F322]

MEDICI, ET ALII

[I.]	Anatomia Vesalii	[F160]
[II.]	Anatomia Spigelii	[F161]
[III.]	Anatomia Laurentii	[vermist-8]
[IV.]	Hippocrates Graeco-Latinus	[F162]
[V.]	Conrad. Gesnerus de Animalibus, tribus volum.	[F163]
VI.	C. Plinius	[F189]
VII.	Herbarius R. Dodonaei	[F168]
VIII.	Carol. Clusii historia rariorum Plantarum	[F185]
I[X.]	Carol. Clusii Exotica	[F191]
[X.]	Cl. Aeliani Opera	[F195]
[XI.]	Agricola de Natura Fossilium	[F201]
[XII.]	Gulielm. Gilbertus de Magnete	[F204]
[X]III.	Cornelius Cel[s]us	[F205]
[XIV.]	Hippocratis Coaca cum commentar. I. Hollerii	[F169]
[XV.]	Ludov. Mercati operae. trib. tomis sive volum.	[F190]
[XVI.]	Ars Medica Godefridi Stegii	[F187]
[XVII.]	Epitome Galeni	[F193]
[XVIII.]	Theophrastus Graecolat.	[F199]
[XIX.]	Opera Theophrast. Paracelsi German. 4. volum.	[Q35]
[XX.]	Speculum nauticum Lucae Ioann. Aurigarii	[vermist-14]
[XXI.]	Inscriptiones Antiquae	[F70]

[kolom 2]

A. [dext]ris

THEOLOGI

I.	Calvinus in quinq[ue] libros Mosis, c[ommentarii]	[vermist-1.1]
II.	Calvin. in Psalmos et Danielelem	[vermist-1.2]
III.	Calvin. in Prophetas minores I[tem Pa-] raphrasis in omnes Prophetas	[vermist-1.3]
IV.	Calvin. in Esaïam, et Ieremiam	[vermist-1.4]
V.	Calvin. Harmonia, et in Ioannem	[vermist-1.5]
VI.	Calvin. in Acta et Epistolas	[vermist-1.6]
VII.	Calvin. Institutiones.	[vermist-1.7]
VIII.	Calvin. Opuscula.	[vermist-1.8]
IX.	Ferus in Ioannem, et Epistolas Ioa[nnem]	[F302]
X.	P. Martyres loci communes.	[F299]
XI.	Brentius in Lucam et Acta	[F315]
XII.	Brent. In Ioannem	[F316]
XIII.	Brent. In Acta et Apocalypsin.	[F317]
XIV.	Gualterus in Prophetas minores	[F292]
XV.	Gualter. in Matthaeum	[F293]

XVI.	Gualter. in Marcum	[F294]
XVII.	Gualter. in Lucam	[F295]
XVIII.	Gualter in Ioannem	[F296]
XIX.	Gualter. in utramq[ue] ad Corinthios	[F298]
XX.	Gualter. in Epistol. ad Roman, Galatas et tres [Ioannis]	[F297]
XXI.	Mercerus in Iob. Proverb. Ecclesiast. et Ca[nt.]	[F255]
XXII.	And. Hyperius in epistolas Pauli, et epistola[s] I[ud]ae	[F258]
XXIII.	Regneri Praedini opera	[F335]
XXIV.	Expositio vocularum Biblicarum	[vermist-4]
XXV.	Bullingerus in Esaia[m], et Lavaterus in Ezechielem	[F303]
XXVI.	Bullinger. in Ieremiam et Threnos	[F305]
XXVII.	Bullinger. in Daniele[m] et Apocalypsin	[F307]
XXVIII.	Bullinger. in Mattheum et Ioannem	[F304]
XXIX.	Bullinger. in Lucam et Acta	[F306]
XXX.	Bullingeri Decades	[F308]
XXXI.	Bullinger. de origine Erroris, in 40	[Q47]
XXXII.	Pelicanus in libros Mosis, Ios. Iud. Samuel. Reg. Para.	[F257.1]
XXXIII.	Pelican. in Prophetas maiores et minores, Item Iob, Psalmos, etc.	[F257.2]
XXXIV.	Pelican. in libros Apocryphos	[F257.3]
XXXV.	Ruardus Tapperus contra Orthodoxos	[F326]
XXXVI.	Lyra in Prophetas omnes, et libros Machabaeorum	[F309.1]
XXXVII.	Lyra in totum Novum Testamentum	[F309.2]
XXXVIII.	Lyra in Epistolas	[F309.3]
XXXIX.	Hofmeysterus in Lucam	[vermist-7]
XL.	Albertus Magnus super Lucam	[F325]
XLI.	Freder. Nauseae Homiliarum Centuriae	[F313]
XLII.	Ioann. Royardi Homiliae	[F321]
XLIII.	Ioann. Lanspergii Homiliae Dominicales. Et Dionysius Carthusianus in Epistolas omnes Canonicas, Acta, Apostolarum, et Apocalypsin	[F320]
XLIV.	Inventarium Gabriëlis	[F327]
XLV.	Annotationes Erasmi in Novum Testamentum	[F310]
XLVI.	Erasmi Apologiae	[F323]
XLVII.	Erasm. Paraphrasis in Epistolas	[vermist-3]
XLVIII.	Ioannes Roffensis contra Lutheranos	[F324]
XLIX.	Lutherus in Psalmos	[vermist-9]
L.	Postillae Ioannis de Menizanis	[vermist-11]
LI.	Acta Synodi National Dordracen[ae]	[F230]

[Folio 3]

[I.]	[Atlas] Gerardi Me[rcato]ris	[F68.1]
[II.]	[Abrah.] Ortelii Geographia vetus	[F69]
[III.]	Biblia Regia, octo voluminibus	[F260-263]
[I]V.	Ptolomaei Geographia Graeco-latina	[F72]
V.	Ptolomaei Augmentum. Item, Martini Bronjovii description Tartariae, etc.	[F57]
VI.	Biblia Heb[rae]a, tribus voluminibus, in 40	[Q44]
VII.	Biblia Lat[ina ex]cusa Tiguer, in 40	[Q43]
VIII.	Concordantiae Graecae	[F242]
IX.	Biblia Latina Tigurina, in fol.	[F269]
X.	Biblia Latina excusa Antverpiae	[F267]
XI.	Biblia Latina excusa Lugduni	[F270?]
XII.	Biblia Latina Hieron[ymi]	[F268]
XIII.	Biblia Latina excusa Basileae	[F266]
XIV.	[O]pera Hieronymi qua[tuor] voluminibus	[F274]
XV.	Opera Augustini septem voluminibus	[F275]
XVI.	Opera Ioannis Chrysostomi tribus voluminibus	[vermist-2]
[XVII.]	Opera Ambrosii duobus voluminibus	[F280]
XVIII.	Opera Bernardi	[F272]
XIX.	Opera Originis	[F286]
XX.	Theophylactus in quatuor Evangelia. Item Egesippi liber historici	[F314]
XXI.	Clemen[tis] Recognitiones. Item, Irenaeus adversus Haereses	[F329]
XXII.	Opera [At]hanasii	[F312]
[X]XIII.	Opera Tertullianii	[vermist-13]
[XXIV.]	Opera Basilii, item Cypriani	[F287]
[XXV.]	Historiae Ecclesiasticae Eusebii, Ruffini, et Tripartitae	[F128]
[XXVI.]	Ex dem historiae Ecclesiast. additis{ Nicephoro, Victore, Theodorito	[idem: 2e ex. vermist]
[XXVII.]	[Fla]vius Iosephus, Latinè, [e]t historia Egesippi	[F114]
[XXVIII.]	[Thomae A]quinatis Commentaria in Epistolas	[F318]
[XXIX.]	[Thomae A]quinatis Summa Theologia, duobus voluminibus	[F319]
[XXX.]	[Centuria Magde]burg[ica, octo] volum[ini]bus	[F115]

Bijlage 2: Transcriptie van kastcatalogus 2 (ca. 1649)

[Folio 1]

[I]NDEX [...]

[kolom 1]

[S]I[N]I[S]TRI[S]

ME[D]IC[I]

[1.]	[Anatomia V]esalii	[F160]
[2.]	[Anatomia] S[p]igelii	[F161]
[3.]	[Anatomia] Lauren[t]ii	[vermist-8]
[4.]	[...] graeco-latin[...]	[F162?]
[5.]	[Conrad. G]esnerus de [A]nimalibus tribus volumin.	[F163]
[6.]	O[pera Gale]ni quatuor volum[in]ib[us]	[F166]
[7.]	H[erbarius] Robert. Dod[onaei]	[F168]
[8.]	C[arol. Clus]ii Historia [ra]riorum Plantarum	[F185]
[9.]	[...]	[F191?]
[10.]	H[ippocratis Coaca] cum commen[tariis] Jacob. Hollerii	[F169]
[11.]	Lu[dov. Mer]cati o[perae] trib. volumin.	[F190]
[12.]	Ars [medica] Godefridi [St]egii	[F187]
[13.]	[Epitome Gale]ni per Andr. La[cu]nam.	[F193]
[14.]	O[pera Theophr]asti Paracelsi Germanica, quatuor [voluminibus] in 40	[Q35]
[15.]	Ope[ra Theophr]asti graecolat.	[F199]
[16.]	[Cornelius Cel]sus.	[F205]

PHILOLOG[I] ET MISCEL[LAN]I

[1.]	[Inscri]ptiones Antiquae cum auctario I. Lipsii	[F70]
[2.]	[Sp]eculum nauticum Lucae Ioannis Aurigarii	[vermist-14]
[3.]	[Pt]olomaei Geographia libri octo graecolat.	[F72]
[4.]	[Ci]vi[tat]es Orb[is] terrarum	[F6]
[5.]	Theatrum [vitae humanae T]heodori Zvingeri tr[ibus] voluminib.	[F9]
[6.]	Plinius.	[F189]
[7.]	[...] graecol[atin] duob volu[minibus]	[F7]
[8.]	[...]	[F11?]
[9.]	[Ar]ist[ote]l[is] G[r]ae[c]è	[F36]
[10.]	[Adagia Et]asmi	[F44.1]
[11.]	[Ludovici Caelii Rhod]igini lec[tio]nes [ant]iquae	[F26]
[12.]	[Opera Plu]tarchi [gr]aeci duob. voluminib.	[F1]

[13.]	[Germani]ae Exege[sis] Fr. Irenici. Item, Catalogus
[... Val]erii Anselmi.	[F133]
[14.]	[Gulielm. Gilbertus de] Magnete	[F204]
[15.]	[Agricola de Natura] Foss[i]lium	[F201]
[16.]	[...] graeco-lat.	[F195?]

[kolom 2]

D[E]X[TRIS]

[THEOL]OGI

[1.]	Acta Sy[n]odi N[ation]al Dordr[acenae]	[F230]
[2.]	Opera [W]hitakeri	[F228]
3.	Antoni Sad[eelis O]pera	[F233]
4.	Catalogus testi[um] veritatis	[F85]
5.	Ioann Maldo[natus] in quatuor Evangeli[stas]	[F210]
6.	Opera [F]r Iunii duob. voluminib.	[F243]
7.	Tertullianus Fr. Iunii	[F281]
8.	D. Paraci ope[ra] Exegetica, duob. voluminib.	[F225]
9.	Phil. Mo[rn]y myst[eriu]m I[niq]uitatis	[F235]
10.	Anti Mor[naeus] L[eo]nardi C[oq]u[i]	[F247]
11.	Panstra[tia D.] Chamaeri, [quat]uor volumin.	[F214]
12.	Schatz-kamer der H. schrift door Matth.
Vog[eli], qui[nque] voluminib.	[F250]
13.	Exercitat[i]ones D. Heynsii ad N[ov]. [T]estam[entum]	[F256]
14.	Wederlegginge der w[eder]do[opers doo]r Dores[la]er
ende Austro-Sy[lvium]	[Q46]
15.	Op[er]a [Gre]gorii [...]	[Q49, vermist]

I[UR]I[D]ICI

1.	Corpus I[u]ris Glossat[um sex distinctum] voluminib.	[F142-143]
2.	Corpus Iuris Canon[ici tribus] volumin.	[F144]
3.	Sichardus in [Codic]em	[F148]
4.	[I]acobi Cu[ia]cii opera	[F152]
5.	Marthae Neopolitani dig[esta]	[F159]
6.	Fr. M[an]tica de Co[n]jecturis	[F153]
7.	Reperto[ri]um Brederovii	[F156]
8.	Commentaria Ioannis Sc[henideivini]	[F158]
9.	[Novellae Con]stitutiones [Iustiniani]	[F174]
10.	Fr. [Baldinum] in Insti[tuti]ones	[F176]
11.	P[etr.] F[a]lber ad Regulas Iu[r]is	[F154]
12.	Brunorii Quaestiones legales	[F180]

13.	Gudelinus de Iure novissimo	[F182]
14.	Iustinianus Authentica	[Q36]
15.	Medulla Lexici Iuridici in 40	[Q38]
16.	I[o]achim Mynsegerus [ad] Institut[iones], in 4	[Q42]
17.	A[nt.] Augustinus de Emend[atione Gratiani] in 40	[Q9]
18.	Domin. Arunaei disp[utatione]s in 40	[Q40]

[Folio 2]

[...] PL[UTEO] HOC [...]

[kolom 1]

[SINIS]TRIS

[...] ET P[HILOL]OGI

[1.]	[...]	[F109?]
[2.]	[... duodeci]m commentariis Torrentii in 40	[Q2, vermist]
[3.]	[P.] Divaei res Brabanticae in 40	[F141]
[4.]	[Annale]s Dousae metrici in 40	[Q10]
[5.]	[Chron]icon Hollandiae Grotii, et Dousae (Patrii, Filii) 40	[Q27]
[6.]	[Sc]riverii Battavia illustrate, in 40	[Q33]
[7.]	[H]istorie van Westindien door Josephus Acosta. 40	[Q30]
[8.]	Meditationes hi[st]oricae Phil. Camerarii, duob.
voluminib. in 40	[Q28]
[9.]	Daemonom[ania] Jeann Bodini, in 40	[Q2]
[10.]	[Carol.] Paschalii legatus in 40	[Q6]
[11.]	[Nic.] Mulerii tabulae, in 40	[Q13]
[12.]	[Grotii Synt]agma Arateorum in 40	[Q3]
[13.]	[Grammaticae Latinae] Authores antiqui, in 40	[Q1]
[14.]	[Orat.] de Iu[re belli] Belgici. Item, Gulielmi
[in classem] Xerxis Hispani Oratio. 40	[Q14]
[15.]	[Joan. Pierii Hierog]lyphica in 40	[Q16]
[16.]	[Elogia Belgica] Auberti Miraci. Item, Eiusdem
[Origin]es equestrium ordinum in 40	[Q15]
[17.]	Statuae urbis Romae	[F65]
[18.]	Grotiu[s] de iure Belli et Pacis	[F62]
[19.]	Ioephi Scaligeri elementa cyclometrica	[F66]
[20.]	Senecae philosop[hi] opera cum commentarijs va-
riorum	[F20]
[21.]	Bibliotheca Gesneri	[F56]
[22.]	Astronomia Tychonis Brahae	[F54]
[23.]	Ioannes Bodinus de Republica	[F28]
[24.]	Poëtae Graeci veteres graecolat. duobus volum.	[F22]

- [25.] Thes[aur]us [grace]ae ling[ua]e H. Stephani, quinque
[voluminibus] [F12]
- [26.] Ca[l]epinus octo linguarum [F5, vermist]
27. The[saur]us H[eb]raeae lingu[ae] [Pa]gnini [F4]

[kolom 2]

[DE]XT[RIS]

PHILOLOG[I] ET HISTORICI

1. M. Tullius Cicero, trib. volumin[ibus] [F13-14]
2. Titus Livius [F76]
3. C. Tacitus I. Lipsii [F74]
4. Opera I. Lipsii duob. volumin[ibus] [F17]
5. Ioannes Isacius Pontanus de re[rum] danicarum historia [F77]
6. Ioseph Scaliger de em[c]nda[tio]ne [F33]
7. Herodotus Graecolatin. [vermist-6]
8. Thucydide[s] Graeco-latin [F110]
9. Iacob. Aug[us]t. Thuani histor[ia] [F93]
10. Ubbo Emmius de rebus Fri[sicis] [F100]
11. Historie van Pieter Bor [...] [F102]
12. Historie van Immanuel van M[eteren] [F86]
14. Jan de Laet van West[indien] [F119]
15. Historie van Vriesland van Pier [Winsem] [F124]
16. Werelts-spiegel door D.T.V.Y. [F120]
17. Chronijck van Sebastiaen Fra[nk] [F117]
18. Historie van Everhard van Reynd, in 40 [Q25]
19. Historia veneta P. Be[mbi] in 40 [Q23]
20. Mariana de rebus Hispaniae in 40 [Q22]
21. Chronica Auberti Mira[ei] in 40 [Q21]
22. Cosmographia P. Merulae in 40 [F34]
23. Fasciculus temporum [F140]
24. Dan. Heynsii historia rerum à Sylvam [Ducis]
gestarum [F126]
25. Descriptionis Ptolemaicae A[ug]mentum. [Item de-]
s[c]riptio Tartariae et Transylvaniae [F57]
26. Dubravii historia Bohemica [F130]
27. Chronica Turcica Phil. Loniceri [F106]
28. Polybius Graeco-latin. [F94]
29. Opera Xenophontis graeco-latin [F90]
30. Opus chronographicum P. Opmerii, [...] Beyerling [F88]
31. Opera Sabellici du[ob] [volu]min. [F103]
32. Vitae Caesarum per scrip[tores] varios [F108]

- [25.] Thes[aur]us [grace]ae ling[ua]e H. Stephani, quinque
[voluminibus] [F12]
- [26.] Ca[lepinus octo linguarum] [F5, vermist]
27. The[saur]us H[eb]raeae lingu[ae] [Pa]gnini [F4]

[kolom 2]

[DE]XT[RIS]

PHILOLOG[I] ET HISTORICI

1. M. Tullius Cicero, trib. volumin[ibus] [F13-14]
2. Titus Livius [F76]
3. C. Tacitus I. Lipsii [F74]
4. Opera I. Lipsii duob. volumin[ibus] [F17]
5. Ioannes Isacius Pontanus de re[rum danicarum historia] [F77]
6. Ioseph Scaliger de em[c]nda[tio]ne [F33]
7. Herodotus Graecolatin. [vermist-6]
8. Thucydide[s] Graeco-latin [F110]
9. Iacob. Aug[us]t. Thuani histor[ia] [F93]
10. Ubbo Emmius de rebus Fri[sicis] [F100]
11. Historie van Pieter Bor [...] [F102]
12. Historie van Immanuel van M[eteren] [F86]
14. Jan de Laet van West[indien] [F119]
15. Historie van Vriesland van Pier [Winsem] [F124]
16. Werelts-spiegel door D.T.V.Y. [F120]
17. Chronijck van Sebastiaen Fra[nk] [F117]
18. Historie van Everhard van Reynd, in 40 [Q25]
19. Historia veneta P. Be[mbi] in 40 [Q23]
20. Mariana de rebus Hispaniae in 40 [Q22]
21. Chronica Auberti Mira[ei] in 40 [Q21]
22. Cosmographia P. Merulae in 40 [F34]
23. Fasciculus temporum [F140]
24. Dan. Heynsii historia rerum à Sylvam [Ducis]
gestarum [F126]
25. Descriptionis Ptolemaicae A[ug]mentum. [Item de-]
s[c]riptio Tartariae et Transylvaniae [F57]
26. Dubravii historia Bohemica [F130]
27. Chronica Turcica Phil. Loniceri [F106]
28. Polybius Graeco-latin. [F94]
29. Opera Xenophontis graeco-latin [F90]
30. Opus chronographicum P. Opmerii, [...] Beyerling [F88]
31. Opera Sabellici du[ob] [volu]min. [F103]
32. Vitae Caesarum per scrip[tores] varios [F108]

33.	Historiae Augustae script[ores] cum notis [...]	[F80]
34.	Excerpta Xiphilini ex Dionio graecolatin	[F107]
35.	Chronologia Mercatoris	[F73]

[Folio 3]

[...]

[kolom 1]

[... I]NFERIORE THEO[LOGI]

[1.]	[At]las [...] Mercatoris	[F68.1]
[2.]	[A]ppendix A[tantis] per H. Hondium	[F68.2]
[3.]	Abrah. Ortelii [Geo]graphia vetus	[F69]
[4.]	Biblia Regia, octo voluminibus	[F260-263]
[5.]	Biblia Hebraica, 3 volum. in 40	[Q44]
[6.]	Biblia latina Tigurina, in 40	[Q43]
[7.]	Biblia latina Tig[ur]in[a] in fol.	[F269]
8.	Biblia latina exc[usa] Lugduni Antwerp	[F267]
9.	Biblia latina excusa [Lug]duni	[F270?]
10.	Biblia latina Hieronymi	[F268]
11.	Biblia latina Pagnini et V[eta]bli	[F266]
12.	Opera Hieronymi 4 voluminib.	[F274]
13.	Opera Augustini 7 volumin.	[F275]
14.	Opera Ioannis Chrysostomi 3. volumin.	[vermist-2]
15.	[O]pera Ambrosii 2 volumin.	[F280]
16.	[O]pera Bernardi	[F272]
17.	Opera Origenis	[F286]
18.	Thophilactus in 4 Evangelia. Item Egip-
sippi [i]br[i]i historici	[F314]
19.	D. Clementis Recognitiones. Item, Irenae-
us adversus Haereses	[F329]
20.	Opera Athanasii	[F312]
21.	Opera Tertuliani	[vermist-13]
22.	[O]per[a] Basilii. Item Cypriani	[F287]
23.	Thomae Aquinatis commentaria in epis-
tolas	[F318]
24.	Eiusdem summa theologiae, 2. volumin.	[F319]
[25.]	Adr. Florentii de Trajecto quotli-
[be]tica	[F328]
[26.]	[...] Iosephus latinè; et Historia
[Egesi]ppi	[F114]
27.	Centuria Magdeburgica, octo volumin.	[F115]

[kolom 2]

[...]

[1.]	[Calvinus in] quin[que lib]ros M[osis ...]	[vermist-1.1]
2.	– in Psalm[os] et [D]anielem	[vermist-1.2]
3.	– in [Pro]ph[etas] minores. Item Paraphr[asis in] omnes Prophetas	[vermist-1.3]
4.	– in Esa[iam, e]t Iere[miam]	[vermist-1.4]
5.	– Harmonia, et in Ioannem	[vermist-1.5]
6.	– in Acta et Epistolas	[vermist-1.6]
7.	– Institutiones	[vermist-1.7]
8.	– Opuscula	[vermist-1.8]
9.	Ferus in Ioannem, et epistolas Ioannis	[F302]
10.	Martyris loci communes	[F299]
11.	Brentius in Lucam, et Acta	[F315]
12.	– in Ioannem	[F316]
13.	– in Acta, [et] Apocalypsin.	[F317]
14.	Gualterus in Prop[het]as mino[r]es	[F292]
15.	– in Mattheum	[F293]
16.	– in Marcum	[F294]
17.	– in Lucam	[F295]
18.	– in Ioannem	[F296]
19.	– in utramq[ue] ad Conrinthios	[F298]
20.	– in Epistol. ad Roman. Galat. et tres I[o]annis	[F297]
21.	Mercerus in Iob. Proverb. Ecclesiast. et Cant.	[F255]
22.	And. Hyperius in Epistol. Pauli, et epist. Iudae	[F258]
23.	Bullingerus in Esaia, et Lavaterus in E[zechielem]	[F303]
24.	– in Ieremiam, et Threnos	[F305]
25.	– in Daniele, et Apocalypsin	[F307]
26.	– in Matthaicum et Ioannem	[F304]
27.	– in Lucam et Acta	[F306]
28.	Bu[ll]ing. Decades	[F308]
29.	– de Origine Erroris, in 40	[Q47]
30.	Pelicanus in libros Mosis, Iosuae, Iudicum, Samuelis. Regum, Paralipom.	[F257.1]
31.	– in Prophetas Maiores, et M[ino]res, [item] Iob. Psalmos, etc.	[F257.2]
32.	– in libros Apocryphos	[F257.3]
33.	Regneri praedini opera	[F335]
34.	Ru[ar]dus Tapperus contra [Orthod]oxos	[F326]
35.	Lyra in Prophetas omnes et [li]bros Machabaeor.	[F309.1]

[3]6.	– in novum Testamentum	[F309.2]
[37.]	– in Epistolas	[F309.3]
[3]8.	[Al]bertus magnus super Lucam	[F325]
39.	F[re]der. Nauseae Homiliarum Centuri[ae]	[F313]
40.	Ioa[nn]. Royardi Homiliae	[F321]
41.	Ioann. Lanspergii Homiliae Dominicales. Et Dionys. Cart[hu]sian. in Epistol. Canon. Acta, et Apocalyp.	[F320]
42.	Inv[enta]rium G[abrieli]s	[F327]
43.	Annot[at]iones Erasmi in novum Testament.	[F310]
44.	Erasmi Apologiae	[F323]
45.	Ioann. [R]offe[ensis] contra Lutherano[s]	[F324]
46.	Mus[c]ulus in [Psal]mos	[F288]
47.	Musc. in utramq[ue] et Martyr in priore[m] ad [Cor]inth.	[F289]
48.	Zanchius de tribu[s] Elohim, et de nat[u]ra D[ei]	[F291]
49.	Historiae Ecclesia[s]ticae. Bis	[F128, 2e ex. vermist]
50.	Concordanti[ae] biblicae latin	[F311]
51.	Concordantiae g[ra]ecae Novi [...]	[F242]
[52.]	Claves Scr[iptur]ae Flac. Illy[rici]	[F241]
[53.]	Ex[amen] C[oncil]ii [Tri]dent[ini]	[F290]
[54.]	[Stani]s[la]i H[osii] Cardinalis opera	[F322]

Bijlage 3: Overzicht van vermiste titels (1634-1693)

1: Calvin, Jean. *Opera omnia theologica*. 8 bdn.

Jaar van vermissing: tussen 1649 en 1693.

2: Chrysostomus, Joannes. *Opera omnia*. 3 bdn.

Jaar van vermissing: tussen 1649 en 1693.⁶⁰

3: Erasmus, Desiderius. *Paraphrasis in epistolas*.

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

4: [Expositio vocularum biblicarum].

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

5: Forster, Johann. *Dictionarium Hebraicum novum*.

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

6: Herodotus. *Herodoti Halicarnassei historiarum libri IX*.

Jaar van vermissing: tussen 1649 en 1693.

⁶⁰ Deze vermiste titel bleek bij nadere beschouwing folionummer 278 te zijn (later herbonden in vijf banden).

7: Hofmeister, Joannes. *Commentaria in Marcum et Lucam Evangelistas*.

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

8: Laurentius, Andreas. *Historia anatomica humani corporis*.

Jaar van vermissing: tussen 1649 en 1693.

9: Luther, Martin. *Operationes in Psalmos*.

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

10: Maternus, Julius Firmicus. *De nativitatibus sive Matheseos libri VIII*.

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

11: Nenizanis, Johannes de. *Postillae maiores*.

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

12: Nestor, Dionysius. *Vocabula*.

Convoluut met: Nonius Marcellus, Sextus Pompejus Festus en Marcus Terentius Varro. *De verborum proprietate compendium*.

Jaar van vermissing: tussen 1634 en 1649.

13: Tertullianus, Quintus Septimius Florens. *Opera omnia*.

Jaar van vermissing: tussen 1649 en 1693.

14: Wagenaer, Lucas Jansz. *Pars prima[-altera] speculum nauticum*.

Jaar van vermissing: tussen 1649 en 1693.